

Ірина КАНЕВСЬКА (Київ)

**Подорож Ольгерда Бочковського
до Північної Америки: пошуки підтримки
українських емігрантів у Європі**

У результаті складних та неоднозначних процесів розвитку української державності, відсутності достатнього ступеня консолідації українського етносу, впливу зовнішніх та під дією внутрішніх факторів українці масово емігрували з українських земель. На початок ХХ століття представники української нації були розкидані по багатьох країнах світу. Проте, не зважаючи на розпорошеність та труднощі повсякденного життя, українські міжвоєнні емігранти виявили достатні внутрішні сили для самоорганізації. Особливістю стало те, що найсвідоміші представники не припинили політичної і культурної діяльності, спрямованої на відродження української державності. Свої зусилля вони зосередили на створенні потужної громадської, наукової та соціальної інфраструктури для збереження самобутності. Проте стосунки у міжвоєнній емігрантській спільноті від самого початку характеризувалися глибокою конфліктністю та політичною полярністю. Враховуючи це, реальною проблемою стало налагодження контактів між українськими емігрантськими організаціями різних країн та континентів у період між Двома світовими війнами.

Серед найпотужніших українських осередків того періоду важливу роль відігравали представники європейської, зокрема Чехословацької та північноамериканської частин емігрантських організацій. На кінець 1920-х років склалася певна культурно-освітня, економічна, організаційна та політико-правова різниця між європейськими та американськими емігрантами. Через сві-

тову економічну кризу уряди європейських країн зменшували фінансування та поступово обмежували діяльність українських емігрантських осередків. Така доля спіткала перш за все вищі українські навчальні заклади, які були зосереджені на теренах Чехословацької республіки. Наприклад, Українська господарська академія у Подєбрадах (УГА), починаючи з 1928 р., взагалі підлягала поступовій ліквідації. Розуміючи катастрофічність такого перебігу подій, українська інтелігенція, зокрема викладачі академії, створили Товариство прихильників (ТПУГА), яке мало своїм завданням забезпечити фінансування діяльності навчального закладу. Офіційно Товариство розпочало свою діяльність з жовтня 1931 р. під головуванням професора Б. Матюшенка, а з 11 листопада 1934 р. головою Товариства було обрано Ольгерда Аполоновича Бочковського

ТПУГА представлялося як “статутарна громадська організація, що ставить своїм завданням спільними силами українських організацій, установ, і т.п. та поодиноких активних і свідомих громадян утримувати власними коштами свою Національну Політехніку”. О. Бочковський був теоретиком основного гасла організації “Нарід – собі”. У своїй однойменній праці він обґрунтував необхідність існування товариства, розкрив значення основної засади англосаксонської практики self-help (самопомогі) як “підвалини культурного та господарського життя”, доводить та переконує про спроможність і готовність української громадськості до “своярідної національної кооперації”, показав вплив девізу “Нарід – собі” на розвиток національного відродження поневолених народів (ісландців, фінів, ірландців, каталонців, чехів тощо)¹.

Однак врятувати академію від остаточної ліквідації не вдалося. Тоді було вирішено створити Український технічно-господарський інститут з позаочною формою навчання (УТГІ), як спадкоємця УГА. Забезпечення фінансової частини роботи навчального закладу брало на себе ТПУГА. З цієї метою проводилися збори коштів серед представників українських емігрантських організацій та окремих осіб.

Ідея делегувати представника Товариства прихильників Української господарської академії на американський континент з метою пропаганди справи Української Політехніки та зібрання

коштів для підтримки навчального закладу виникла у 1933 р. Продиктована вона була перш за все фінансовими можливостями українських емігрантів, інформацією про організаційно потужну українську американську діаспору, їх політичну та правову активність тощо. Впродовж двох років велось листування з цього приводу з українськими осередками у Канаді. Після взаємних консультацій вирішено було організувати поїздку у червні-вересні 1935 р. та приурочити її до Всеканадського українського конгресу який мав відбутися в липні місяці того року². Представником товариства було обрано О. Бочковського оскільки, як відзначали організатори поїздки, він “людина високогуманна й кришталевої чесноти, користується величезною популярністю в українських громадських колах без різниці політичних напрямків та громадських симпатій”³.

Однак, незважаючи на всі старання, Ольгерд Аполонович не зміг прибути вчасно через незалежні від обох сторін причини. Оформлення документів затяглося і до Праги надіслана віза надійшла вже після початку роботи конгресу.

З'їзд ТПУГА в 1935 році постановив, що агітаційна поїздка до Канади “конче має відбутися в 1936 році і делегував свого голову доцента О. І. Бочковського”⁴. Управі товариства було доручено забезпечити технічне проведення цієї справи. Для вирішення фінансового боку справи зі скарбниці товариства було виділено 6924,75 крон чеських. Крім того, Інститут ім. Петра Могили в Едмонтоні (Канада) виділив 100 доларів, які мали б покрити витрати на купівлю квитків.

Початок подорожі та тематика виступів узгоджувалися протягом зими-весни 1936 р. Ольгерд Аполонович надіслав українською та англійською мовами тези доповідей, що планувалося виголосити під час перебування в Канаді. Виклади були намічені як про діяльність ТПУГА та УТГІ, так і загальноосвітньої тематики. Канадська сторона пропонувала обережно поводитися в тих випадках, коли виклади будуть торкатися політичних та релігійних питань. О. Бочковський взагалі намагався абстрагуватися від цих тем, оскільки його завданням було залучити якомога більшу частину свідомого громадянства до збору коштів.

Відповідно до розробленого маршруту, поїздку Ольгерд Аполонович мав розпочати “зо сходу Канади. Перший . . . виступ був би в Монреалі. Опісля в Торонто, в провінції Онтеріо, а з Торонта Ви відвідували б місцевості в Онтеріо. Це мало б бути перед з’їздом в Саскатуні. На з’їзді мав би бути Ваш перший виступ в західній Канаді”, зазначалося у листі канадської сторони⁵. Організатор поїздки – Союз Українських Самостійників⁶ – взяв на себе підготовку інформаційних повідомлень про приїзд українського вченого. Були розроблені та розіслані афіші із зазначенням тематики виступів до місцевостей, які входили до маршруту, оголошено по радіо, у місцевих канадських газетах вийшли інформаційні матеріали про Українську господарську академію, Товариство прихильників УГА та Український технічно-господарський інститут. Особливо важливу роль в рекламній акції відігравав “Український Голос”, який був офіційним друкованим органом організації Українських Самостійників. Власне ця газета найдетальніше висвітлювала поїздку науковця та враження місцевого населення від неї. Крім того інформаційні матеріали з’явилися й у європейських газетах (чернівецькій газеті “Час”, французьких виданнях української еміграції – “Українське слово”, “Тризуб”).

До від’їзду на американський континент Ольгерд Аполонович окремо зустрічався з представниками друкованих засобів масової інформації. Один із журналістів залишив свої враження від інтерв’ю з науковцем “Релятивно молодий ще чоловік, середнього зросту, з гарними замисленими очима, професор Бочковський вже одним своїм зовнішнім виглядом викликає до себе симпатію. Ця симпатія ще більше збільшується у процесі розмови з ним. Він просто зачаровує співбесідника своєю коректністю, простотою і особливою ширістю та сердечністю. А разом з тим відразу дає себе відчувати його висока інтелігентність, глибока ерудиція та надзвичайна ясність думки. Це тип справжнього європейського ученого в найліпшому розумінню цього слова. За шляхетною достойною скромністю, в кожному реченні його чує стійкість і тверде переконання проголошуваних ним засадах, сміливість і щира правдивість. Професор Бочковський всім

живо цікавиться про все має свою викристалізовану думку. Коли говорить – слухав би його безконечно. Це енциклопедія знання. А його добірна літературна мова впливає на слухача як музика”⁷.

Свою поїздку О. Бочковський, як і планувалося, розпочав з провінції Квебек, що на сході Канади. 3 червня 1936 р. він виїхав з Праги та 11 червня прибув до Монреалу, звідки і почалася подорож по Канаді, а пізніше і Сполучених Штатах Америки. Подорож тривала всього 180 днів, від 11 червня до 1 грудня. На перебування в Канаді припадав час від 11 червня до 31 жовтня, на Сполучені Штати Америки – від 1 до 18 листопада. Повертаючись до Праги, Ольгерд Аполонович на деякий час затримався в Англії (від 23 до 30 листопада).

У Канаді О. Бочковський відвідав провінції Квебек, Онтаріо, Саскачеван, Альберта, Манітоба, Британська Колумбія. У цих провінціях він зупинився в містах Монреаль, Торонто, Вінніпег, Саскатун, Едмонтон, Ванкувер, Ріджайна. У центрі уваги вченого були перш за все місця проживання української еміграції. У звіті про свою поїздку на IV з’їзді Товариства прихильників УГА О. Бочковський відзначав, що в Онтаріо він об’їхав 15 місцевостей, у Манітобі – 16, у Саскачевані – 30, в Альберті – 12, Квебеку і Британській Колумбії по одній⁸. Всього науковець відвідав 81 населений пункт, проїхавши всю Канаду від Атлантичного океану до Тихого.

Агітаційна подорож відбувалася в формі викладових лекцій на вільні теми. Ці виклади були в більшості публічними лекціями, а також у формі промов на різних засіданнях, урочисто-товариських зібраннях тощо. За період свого перебування в Канаді Ольгерд Бочковський встиг зробити 105 викладів для представників української еміграції, з яких на Онтаріо припало 20, Квебек – 3, Манітобу – 30, Саскачеван – 37, Альберту – 14, Британську Колумбію – 1. Після таких публічних виступів проводилось збирання коштів. У багатьох місцевостях вони мали подвійний характер: “вступне” при вході до приміщення, де відбувалася зустріч (переважно дрібні гроші), і пожертва після викладу. Дрібні збірки, як “вступне”, в більшості надходили місцевим організаціям на покриття їх власних витрат на влаштування зустрічі.

Під час збору коштів необхідно було дотримуватися певної фінансової звітності, а тому на всі зібрані суми, що призначалися для ТПУГА на місцях Ольгерд Аполонович видавав “поквитовання”⁹ зі спеціальних блоків, виданих товариством у Празі. На блокових видаткових бланках вчений ставив свій підпис в одержанні грошей, і на копії розписувався той, хто гроші жертвував. У випадках, коли зібрані гроші організація мала сама вислати до ТПУГА, або коли організатори подорожі отримували гроші на їх потреби по влаштуванню чи організації подальших виступів науковця, то ті, хто отримував гроші розписувалися на копіях блокових бланків. Завдяки цій системі О. Бочковський зміг уникнути зайвих звинувачень у нецільовому використанні коштів та поставив всі збірки під сувору звітність і контроль.

Громадські виступи вченого не залишали байдужими українську еміграцію. Головними з них стали як загальнонаукової тематики, так і суто українського спрямування. Широкий розголос та позитивні відгуки у пресі отримали лекції О. Бочковського “Національний здвиг сучасного людства”, “Боротьба народів за національне визволення”, “Засади і тактика національної визвольної боротьби”, “Українська справа під цей час”, “Українська господарська академія і Товариство прихильників”. Кількість слухачів, як правило, залежала від чисельності українців у кожній місцевості, у середньому на виступи вченого приходили від 70 до 350 осіб.

Окремо варто виділити доповіді на 3’їзді Союзу Українських Самостійників в Саскатуні у липні 1936 року, де О. Бочковський був головним промовцем. Він виступив з викладами “Українська справа, як світова проблема” та “Національні конгреси у різних народів”. Крім того, там же і в той же час на 3’їзді українських учителів Канади він мав інформаційний виклад про Українську господарську академію і Український технічно-господарський інститут у Подебрадах. На з’їзді Союзу української молоді Канади (СУМК) Ольгерд Аполонович виступав з темою “Молодь і нація”. У Вінніпегу, де відбулося найбільше викладів – 9, увагу слухачів привернули доповіді “Криза сучасної Європи”, “Демократія і диктатура”, “Нація і держава”.

Крім аудиторних доповідей, в Едмонтоні О. Бочковський виголосив по радіо промову-звернення до української молоді у Канаді. Цей захід організував представник молоді та голова клубу “Прометей” В. Дикур, який багато допомагав науковцю під час перебування в Едмонтоні. Тоді ж виникла ідея організувати серію подібних радіопрограм (всього відбулося 9), однак через відсутність грошової підтримки від проекту відмовилися¹⁰.

Текст промови був надрукований у газетах “Діло”, “Новий час”, “Час”, “Український тиждень”, “Земля й воля”. Цей виступ по радіо викликав жваву полеміку у тогочасних засобах масової інформації з приводу необхідності творення “типу нового канадійського українця”¹¹.

Найбільш спірним питанням серед української інтелігенції було ставлення до набуття українськими емігрантами громадянства країни поселення. Трощинський В. П. відзначав, що процес натуралізації розпочинався повільно та під кінець 1920-х рр. набув інтенсивнішого характеру¹². Лідери української політичної еміграції докладали зусилля щодо зменшення кількості людей, які відходили від емігрантського середовища.

У промові О. Бочковський виступив на захист права набуття емігрантами громадянства країни поселення. Однак зауважив, що потрібно навіть після натуралізації не припиняти діяльності спрямованої на продовження української справи. Враховуючи канадські реалії, вчений відзначав позитивне ставлення уряду до політичної діяльності українців та їх намагання відстояти свої права. Наприкінці виступу він закликав: “Будьте добрими канадійцями, але також і щирими українцями! Бо як свідомі українці Ви будете водночас найкращими канадійцями. Хай у Ваших серцях Україна з Канадою зіллється в щось одно”¹³. Ідеальною державою у поєднанні національної культури та інституту громадянства, на думку науковця, була Швейцарія. Її приклад він пропонував використати українській громаді у Канаді при побудові стосунків з державними органами.

Під час перебування голови ТПУГА в Саскатуні на товариських сходах була заснована спеціальна комісія під головуванням професора місцевого університету Дж. В. Сімсона. О. Бочков-

ський взяв участь у створенні комітету що мав зайнятися підготовкою великого англо-українського та україно-англійського словника, який став би передумовою до формування кафедри українознавства в місцевому університеті. 30 жовтня у Вінніпезі відбулася урочиста спільна вечеря з промовами та концертною програмою, влаштовані місцевими українськими організаціями (присутніми були близько 300 осіб). За даними газет, від імені української громади слово мав Я.В. Арсенич, від жіноцтва пані Ю. Бачинська, представник чеської громади Л. Воржак тощо. На завершення урочистостей Н. В. Бачинський від імені присутніх вручив гостеві у подарунок друкарську машинку¹⁴, дуже цінний на той час для забезпечення науково-організаційної діяльності технічний засіб.

У той же час своє перебування на американському континенті Ольгерд Бочковський намагався не обмежувати лише публічними виступами. Під час своєї подорожі він поставив собі за мету дослідити українське церковно-релігійне, культурне, господарське та політичне життя. Для цього він оглянув велику кількість народних і робітничих будинків навколо яких зосереджувалася діяльність українських емігрантів, їх бібліотеки та українські навчальні заклади в Едмонтоні, Саскатуні й Вінніпегу, побував на виставах та концертах, влаштованих з нагоди приїзду шанованого гостя з Європи. На цих заходах також збирали кошти для українських вищих шкіл у Чехословаччині. Учений відвідав товариство “Просвіта” у Форт-Вільямі, побував в українських книгарнях у Торонто, Форт-Вільямі, Ванкувері, Вінніпегу, Едмонтоні, де особисто домовлявся з власниками книжкових магазинів про можливість продавати та популяризувати книжки викладачів УГА. В українських редакціях і друкарнях Торонто, Вінніпегу й Едмонтона, Ольгерд Аполонович перейнявся видавничими справами. Співпрацюючи з європейськими видавництвами, він уважно вивчав роботу журналістів на іншому континенті. Свої спостереження він виклав у підручнику “Основи журналістики”, над яким працював протягом 1938 р.

Не оминув О. Бочковський і побутових тем життя українських емігрантів. Він відвідав українські квартали у великих містах

Канади, дрібні селища українців, а також українські приватні підприємства – майстерні, крамниці, ресторани, готелі. Його увагу привернули ферми та їх господарське устаткування у Манітобі й Альберті, де українці жили з хліборобства, висока агрикультурна школа у Вінніпегу. Він оглянув фабрики, заводи й елеватори, на яких працювали українські робітники, зокрема, на той час найбільший у світі елеватор в Форт-Вільямі.

Не залишилися поза увагою вченого його наукові захоплення. Під час мандрівок Канадою він зацікавився індіанськими традиційними віруваннями і традиціями, усім, що стосувалося їхнього життя. Оскільки супутники не могли повністю задовольнити його інтерес з цього питання, І. Данильчук, директор Інституту імені Петра Могили, звернувся до канадського спеціально уповноваженого з індіанських справ в м. Оттава з проханням надати О. Бочковському усю доступну інформацію про індіанців, що проживали в Канаді¹⁵.

Вчений зібрав значну кількість друкованих і рукописних матеріалів, фотографій, нотаток для підготовки виступів про життя українців у Канаді для європейської частини української еміграції. Значна частина цих документів з колекції науковця була передана ним у дар Музею визвольної боротьби України¹⁶.

Поруч з прихильним і гостинним ставленням з боку організацій, що знаходилися під впливом чи керівництвом Союзу Українських Самостійників, у своїй агітаційній акції О. Бочковському довелося зустрітись з опозицією – представниками Союзу Українських Націоналістів та українськими комуністами. Не виявляли прихильності також греко-католики. Місцеві взаємини в українському суспільно-політичному житті Канади були дуже своєрідними, та характеризувалися внутрішньою боротьбою на політичному і релігійному ґрунті. Орієнтуючись у цих відносинах на безсторонню позицію та переслідуючи лише завдання товариства, Ольгерду Аполоновичу, як голові ТПУГА, вдалося перебороти опозиційність з боку Українських націоналістів та пасивну неприхильність українських греко-католиків і навіть отримати з їх боку частину підтримки для справи УТГІ і ТПУГА. Виступаючи з лекціями у Ванкувері, вчений мав інцидент з

представниками російських емігрантських кіл. У замітці в газеті описана ситуація була так: “Кілька червоних русотяпів хотіли спровокувати промовця дурними питаннями, одначе дістали належну відправу”¹⁷.

Як зазначалося, подорож українського вченого висвітлювала преса як американська, так і європейська. Проте не всі матеріали мали виключно позитивний характер. Наприклад, у червні 1936 р. у паризькій газеті “Українське слово” вийшла стаття, в якій містилися відверті випади проти О. Бочковського як голови Товариства прихильників УГА. На той момент сам науковець вже відбув до Канади, а тому особисто не міг відповісти на статтю. Управа Товариства на своєму засіданні 27 червня 1936 р. розглянула це питання та ухвалила: “1) кваліфікувати статтю як виступ редакції Українського слова, спрямований на те, щоби пошкодити пропагандній акції ТПУГА в Канаді. Стаття має шкідницький характер і на неї управа товариства вважає необхідним видати спростування; 2) доручити заступнику голови В. Сапіцькому і секретарю Г. Денисенку скласти текст спростування з поправками і доповненнями Б. Мартоса та О. Козловського. Статтю надіслати до редакції Українського слова в Парижі”¹⁸.

Подібна стаття з’явилася й у канадській газеті “Новий шлях”, яка фактично була суперником “Українського Голосу” (офіційне видання Союзу Українських Самостійників, організатори поїздки) на теренах Канади. Як потім з’ясувалося, це був просто передрук з паризького видання “Українського слова”. В. Сапіцький, який виконував обов’язки заступника голови товариства, у своєму листі від 21 липня 1936 р. так пояснював О. Бочковському ситуацію: “Ми з свого боку заслали до редакції “Українського слова” коротенький лист, в якому з’ясовуємо ціль вашої подорожі в зв’язку з завданням нашого товариства. Тим часом цього листа редакція не вмістила. Для нас також ясно, що цілий цей переполох викликаний підозрінням, що Вас запрошено до Канади для того, щоб паралізувати вражіння од подорожі по Канаді Капустянського”¹⁹. Очевидно, що це єрунда, і їхні прихильники, там в Канаді, мають на ділі переконатися, що ви не займаєте ген. Капустянського”²⁰.

У номері від 14 липня 1936 р. газета “Новий шлях” вмістила статтю під назвою “Лист до пана Бочковського і заклик до членів УНО, УСГ, ОУК, МУН, УСНО і симпатиків”. Автором листа виступив Д. С. Метельський, який відвідав виступ вченого у Кіркланд-Лейку (провінція Онтаріо) та “декларував певну суму”. Причиною звернення до газети стала заява Ольгерда Аполоновича під час лекції про те, що він є безпартійною особою. Д. Метельський звернувся із закликом “прошу здержатися з датками на Український Інститут заочного навчання в Подєбрадах”²¹, доки на сторінках “Нового часу” не вийде офіційне роз’яснення від О. Бочковського. Для самого вченого це було неприємною, але очікуваною ситуацією. Однак відповідь науковця редакція надрукувала із запізненням²². Сам науковець вкотре наголошував на тому, що він “приїхав до Канади не як партійна людина й не з метою партійної пропаганди, але як голова ТПУГА в Подєбрадах (Чехословаччина), установи аполітичної і безпартійної”²³. С. Пелешок, представник української громади у Кіркланд-Лейк, у листі від 16 вересня 1936 р.²⁴ підтвердив, що Д. Метельський все ж таки виділив для товариства 50 канадських доларів, і на цьому інцидент був вичерпаний.

Під час подорожі довелося науковцю мати зустрічі з представниками іноземної преси. Основною метою було – інтерв’ю, інформація з перших вуст про перебування О. Бочковського в Канаді. Серед них в Монреалі з представником французької “Le Press”, в Торонто – “Toronto Star”, в Вінніпегу – “Free Press”, яка регулярно реферувала про усі виклади. Також були інтерв’ю в місцевих англійських органах в Тименсі, в Кіркланд-Лейку, в Судборі, в Форт-Вільям та в Порт-Френсіс, в Саскатуні, Сарні тощо. Канадська англомовна преса також подавала інформації про подорож Ольгерда Аполоновича і про його виступи. З української преси систематично стежила за подорожжю, докладно подаючи перебіг справ з окремих місцевостей та оголошувачив кожному номері звіти про кількість зібраних коштів газета “Український Голос”.

О. Бочковському вдалося налагодити зв’язки як особисті, так і від імені Товариства прихильників УГА з багатьма культурними

і господарськими організаціями українців у Канаді. Основну увагу вчений зосереджував на поглиблені співпраці з ними та подальшій координації діяльності.

За час перебування в Канаді науковець разом з представниками Союзу Українців Самостійників (М. Стечишин, П. Лазарович) розробив план акцій для продовження збору коштів на користь УГА і на побудову у Празі Українського дому для Музею визвольної боротьби України. До заходів приєдналися також Український інститут імені Петра Могили в Саскатуні та Український інститут імені Михайла Грушевського в Едмонтоні. У процесі реалізації спільної програми надавала матеріальну підтримку й українська автокефальна церква в Канаді, особливо її архієпископ І. Теодорович.

Українські газети “Український Голос” та “Канадійський Фермер” стали основними інформаційними партнерами ТПУГА і регулярно повідомляли про стан справ української громади у Чехословаччині. Не залишилися осторонь громадської діяльності й представники українського учительства, об’єднання абсолювентів високих шкіл Канади і Америки, жіночі організації, Союз української молоді в Канаді та ін.

Для ознайомлення з організацією навчання в американських університетах О. Бочковський відвідав державні університети в провінціях Альберта, Онтаріо, Манітоба, Саскачеван, де протягом кількох днів ознайомився з постановкою навчання і зібрав матеріал, який характеризує організацію вищих шкіл в Канаді. Цей досвід було використано для вдосконалення діяльності УТГІ в Подєбрадах.

За час перебування в Канаді О. І. Бочковському довелося зустрітися з професором Манітобського університету Кіркеллоном, знавцем слов’янських літератур і української мови; професором Саскатунського університету, істориком Сімпсоном, який саме працював над написанням історії України і завдяки якому О. Бочковський мав можливість ознайомитися докладно із Саскатунським університетом; отцем реверендом Кенди (Форт-Вільям) видатним американським україністом, автором англійської публікації про Івана Франка та про нову українську літературу

У дні свого відрядження Ольгерд Аполонович відвідав Манітобський, Саскачеванський та Британсько-Колумбійський парламенти, зустрівся із Саскачеванським міністром освіти та з головою міста Саскатун. Вчений особливо підкреслював у своєму звіті, що Канада зустріла і приймала його надзвичайно гостинно, ставлячись прихильно до завдань товариства і допомагаючи всебічно для найкращого їх здійснення.

На відміну від Канади, перебування О. Бочковського у Сполучених Штатах було доволі обмеженим. На зворотному шляху до Європи йому вдалося відвідати лише п’ять міст. Як відзначав науковець у своєму звіті про відрядження, за браком часу ним не було використано всіх можливостей. Ольгерд Аполонович відвідав й читав лекції для представників української еміграції у Сен-Полі (Мінеаполіс), Чикаго, Детройті, Клівленді і Нью-Йорку. Всього було 10 викладів: по одному в Мінеаполісі, Детройті і Клівленді, три в Нью-Йорку (відбувалися у “Студії Авраменка”) і чотири в Чикаго. Теми виступів фактично були тими ж, що й для канадських українських осередків.

Йому вдалося встановити ділові контакти з провідними діячами українського руху, зокрема з професором Грановським, редактором видання “Наш Стяг” полковником О. Шаповалом, редактором “Народної Воли” Мостовим та редактором часопису “Свобода” Мишугою. Особливу підтримку О. Бочковському надали директор школи народного українського танку В. Авраменко та директор пароплавної агентури П. Ковбаснюк.

Як у США, так і в Канаді представники влади ставилися прихильно до виступів Ольгерда Аполоновича. Наприклад, в Канаді голови міст (Рейні-Рівер та Мус-Джоу) відкривали його виклади привітальними промовами. Це можна пояснити тим впливовим становищем, яке здобула українська громада за кордоном. Під час перебування голови ТПУГА в Канаді та США він зустрічався з абсолювентами Української господарської академії і з багатьма студентами УТГІ, які щиро вітали і приймали науковця та допомагали йому.

Управою товариства, враховуючи позитивний перебіг справи, було ініційоване питання про подовження терміну відряд-

дження. Однак з технічних причин (термін візи) цим намірам не судилося збутися.

По дорозі з Нью-Йорка до Європи О. Бочковський відвідав Українське Бюро у Лондоні. Там він познайомився з редактором і секретарем журналу “Contemporary Russia”, відвідав посла Девіса у парламенті та на засіданні Англійсько-українського комітету виступив з доповіддю “Українська справа і Англія”.

Відрядження за кордон мало не лише моральний успіх, але й принесло товариству поважну матеріальну підтримку з боку української еміграції. Українська громада в Канаді та у Сполучених Штатах Америки виявила прихильне ставлення до ідеї утримання своєї української політехніки власними коштами і це розуміння довело своєю жертовністю – було зібрано 3834,45 американських доларів готівкою і 119,25 дол., переказаних поштою. Ця сума, з урахуванням зменшення купівельної спроможності грошової одиниці, становила б у 2007 р. 59020,70 американських доларів²⁵.

Зібрані кошти склалися з одноразових пожертв і членських внесків від осіб та установ, що вступили в члени товариства. Під впливом виступів О. Бочковського до ТПУГА вписалося чимало нових членів. Відповідно до звіту IV з’їзду ТПУГА, з Канади членами товариства стали 22 організації та 167 окремих осіб, зі Сполучених Штатів Америки вступило 10 чоловік.

Кошти, зібрані за час відрядження Ольгерда Аполоновича до Північної Америки, дозволили забезпечити фінансування української вищої школи на наступний академічний рік, поширити діяльність Українського технічно-господарського інституту відкриттям Високої школи політехнічних наук, Високих курсів громадської агрономії тощо. Як громадський звіт перед українськими канадсько-американським громадянством, Управа видала спеціальну брошуру з подякою. У виданні під назвою “Соборними силами за Українську Політехніку”, обсягом 36 сторінок, крім загальних інформацій про Товариство та Український Технічно-Господарський Інститут, подано докладний фінансовий звіт щодо проведеної Товариством у Канаді та Сполучених Штатах Америки акції на користь української національної політех-

ніки з поіменними списками жертводавців (вказувалися прізвища жертводавців із зазначенням суми, місця та часу збору коштів) та підсумком по окремих місцевостях. Брошура була розіслана всім безкоштовно, а текст переданий до канадських часописів “Українські Робітники”, “Канадський Фермер”, “Український Голос” та “Новий Шлях”.

Наслідком перебування у Канаді та Сполучених Штатах Америки для О. Бочковського стала поява лекцій-спостережень з побуту українських емігрантів. Занотовані спостереження не були видані окремою збіркою, однак учений виголошував їх на різних зібраннях еміграційних організацій, прилюдних засіданнях, дискусіях, літературних вечорах. Такі виклади відбулися протягом лютого-березня 1937 р. для Української Гімназії в Ржевицях, у Товаристві Українських інженерів у Празі і Товаристві Українських журналістів і письменників у Празі тощо. Крім того, під час перебування у Франції ці матеріали були презентовані у Бібліотеці ім. С. Петлюри. Сам автор був вражений рівнем життя, свобод та демократичністю настрою самих мешканців Канади. “Мені не будуть вірити в Європі, коли я скажу їм про високий стандарт життя й свободу, яку ви маєте”, – сказав він своїм слухачам у Вегревилі²⁶. Цікавим є також той факт, що вже після успішного перебування О. Бочковського у Канаді, Інститут ім. П. Могилі в Саскатуні прийняв рішення систематично запрошувати науковців з емігрантських організацій та влаштовувати громадські виступи. 1937 і 1938 рр. сюди зі своїми публічними виступами приїхав проф. Д. Дорошенко, який у листах до Ольгерда Аполоновича підтверджував надзвичайно позитивне ставлення канадської діаспори до ТПУГА²⁷. Велику підтримку та допомогу О. Бочковському надавав протягом поїздки американським континентом ректор Українського Інституту імені Петра Могилі професор Василь Буряник. Листи, що збереглися у ЦДАВО України, свідчать про те, що дружні взаємини їм вдалося зберегти до останніх хвилин життя.

Виступаючи на П’ятому загальному з’їзді Товариства, О. Бочковський у своїй промові підкреслив, що його науковедрядження мало на меті не лише збір коштів: “Справа виросла

так, що чи хочемо, чи не хочемо, але кожна подорож зміцнює контакти національно-політичні. Загал виявляє інтерес до цілого комплексу національних справ, і з цим мусимо рахуватися, коли хочемо успішно продовжувати свою дальшу діяльність. Подорож до Канади розворушила тамтешні кола українського громадянства. Наслідком того на черзі заснування українських кафедр при високих школах, видання словників, підручників англійською мовою тощо”²⁸. Для підтримки і збереження систематичних та більш близьких стосунків з українською еміграцією в Канаді було створено сталий осередок – Канадійський Комітет ТПУГА. Бути секретарем дав свою згоду професор В. Буряник, а скарбником П. Ткачук. Ідея та план діяльності осередку обговорювався О. Бочковським ще під час його перебування в Саскатуні. На засіданні Управи ТПУГА у Празі 18 грудня 1936 р. офіційно затверджено існування осередку. На думку членів празького ТПУГА, “здійснення цього пляну в такому масштабі на тренах Канади покладе міцні фінансові підвалини для удержання УТГІ власним коштом українського народу, дасть можливість поступової розбудови Інституту у великий всеукраїнський центр технічно-господарської суспільно-політичної і українознавчої позаочної освіти для всіх теренів українських земель (окрім УССР) і української еміграції у всіх країнах Європи, Америки та Канади”²⁹. Зі свого боку ТПУГА брало на себе підготовку і надсилання різних агітаційних матеріалів, зокрема, було видано брошуру про подорож Ольгерда Аполоновича, підготовлено діаграми про діяльність УТГІ та ТПУГА, які використовувалися у пересувній виставці з експонатами Інституту і Товариства, статті та реферати для травневих акцій тощо. Членам Товариства, які пожертвували великі суми грошей, а також тим, хто систематично сплачував внески, дарувалися книжки видавництва УГА. Особливою популярністю в Канаді користувалися книги О. Бочковського “Вступ до націології”, “Нарід собі”, “Національне пробудження, відродження, самоозначення” тощо. Крім того, серія його збірників видавалася у Вінніпегу: “Б. Б’єрнсон – поневолені народи та українська справа”³⁰. Саме із приватних колекцій ка-

надської діаспори праці вченого потрапили до фондів бібліотек України протягом 1990-х рр. У той же час праці науковця представлені у каталогах Наукового товариства ім. Т. Шевченка (Нью-Йорк, США) та слов’янського відділу бібліотеки Манітобського університету (Канада).

Канаду і Сполучені Штати Америки відвідували в основному політичні діячі та партійні лідери. Винятком стали доклади загальнонаціональної та наукової тематики О. Бочковського. Він був першим науковцем, який приїхав на американський континент з гуманітарними цілями. Протягом кількох місяців наукового відрядження його виступи значно вплинули суспільне життя діаспори та піднесли авторитет українських вчених. За визначенням Д. Дорошенко, приїзд гостей зі “старого краю” оживлював духовний зв’язок з батьківщиною. Він акцентував увагу на важливості контактів емігрантів та, зокрема, високо оцінив громадську діяльність науковця³¹.

Ольгерд Аполонович у своїх промовах наголошував на необхідності об’єднання української діаспори, створення потужного єдиного центру, який би мав стати виразником інтересів всього громадянства без акценту на політичних моментах. Один із відвідувачів публічних лекцій у листі відзначав, що слова вченого “розчулили найбільш закам’янілі серця, спростували розум, і вчасі промови, многим з чл. [енів] У. [країнської] Н. [аціональної] О. [рганізації] хотілося кинутися в обійми і розцілуватись. І забути всі партійні сварки і інші непорозуміння. Відколи в Канаді чув кілька бесідників, то ні оден промовець недорівняв і недорівняє проф. Бочковському”³².

Перебування вченого на американському континенті показало, що українська еміграція позитивно сприйняла завдання товариства щодо підтримки національної вищої школи власним коштом, охоче виявляла свою жертвність. Поїздка до Канади і США представника наукових кіл європейської української еміграції створила сприятливі умови для налагодження подальшої співпраці української еміграції у міжвоєнний період, особливо у науковому та культурному напрямках, активізувала діяльність

емігрантських установ та організацій на європейському та американському континентах, показала здатність української міжвоєнної еміграції до внутрішньої консолідації заради продовження національної справи.

¹ *Бочковський О.* Нарід – собі (Шляхами національної самопомогі серед ріжних народів). – Прага – Подебради, 1932. – 44 с.

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО) України – Ф. 3795. – Оп. 5. – Спр. 769. – Арк. 35.

³ ЦДАВО України – Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 52.

⁴ Там само. – Спр. 4. – Арк. 160.

⁵ ЦДАВО України – Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 4.

⁶ Союз Українців Самостійників (СУС, Ukrainian self-reliance league of Canada) – центральне об'єднання крайових організацій українців у Канаді. До складу СУС входять Товариство Українців Самостійників (ТУС), Союз Українок Канади (СУК), Союз Української Молоді Канади (СУМК), Союз Українських Народних Домів (СУНД), Інститут ім. П. Могили в Саскатуні, Інститут св. Івана в Едмонтоні й Інститут св. Володимира в Торонто та Колегія св. Андрія у Вінніпезі. Створений у грудні 1927 р. на з'їздах в Едмонтоні й Саскатуні. Основна діяльність продовжується в наші часи. Головна діяльність СУС – координувати працю названих установ і підтримувати діяльність Української греко-православної церкви (УГПЦ). До засновників СУС відносять: В. Свистун, брати Стечишини (Мирослав, Михайло, Юліан), о. В. Кудрик Я. Арсенич, о. С. Савчук, П. Войценко, Т. Гуменюк та ін. З молодшої генерації: В. Буряник, П. Лазарович, І. Сирник та ін. Пресовий орган – “Український Голос”.

⁷ ЦДАВО України – Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 198.

⁸ ЦДАВО України – Ф. 3796. – Оп. 1. – Арк. 161.

⁹ Там само. – Спр. 2. – Арк. 217.

¹⁰ *Козуська Н. Л.* Ювілейна книжка Союзу Української Молоді Канади. – Вінніпег, 1956. – С. 129.

¹¹ Молодь мусить бути взірцем свідомого активного українства (промова професора О. І. Бочковського до Української молоді Канади) // Час. – 1936. – 18 листопада. – ч. 2310. – С. 2; Вісник: Місячник літератури, мистецтва, науки та громадського життя. – 1936. – Т. 4, кн. 12. – С. 929; Діло. – 1936. – 11 листопада.

¹² *Троцинський В. П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історично і соціально-політичне явище. – К., 1996. – С. 57.

¹³ ЦДАВО України – Ф. 3795. – Оп. 3. – Спр. 29. – Арк. 3.

¹⁴ Час. – 1936. – 6 грудня. – ч. 2325. – С. 3.

¹⁵ ЦДАВО України – Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 23.

¹⁶ NA CR. – F. Ukrajinske muzeum v Praze. – Karton с. 20. – Doc. 7.

¹⁷ 3 життя української колонії в Ванкувер/ Новий шлях. – 1936. – 27 жовтня. – ч. 43. – С. 7.

¹⁸ ЦДАВО України – Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 207.

¹⁹ Капустянський Микола (1881–1969) – український військовий і політичний діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, один з керівників Організації українських націоналістів. Очолював Український Національний Союз у Франції. Протягом 1935 р. перебував на запрошення Союзу Українських Націоналістів (опозиційно налаштована організація до Союзу Українських Самостійників) у Канаді з виступами про українську справу.

²⁰ ЦДАВО України – Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 7.

²¹ Лист до пана Бочковського і заклик до членів УНО, УСГ, ОУК, МУН, УСНО і симпатиків // Новий шлях. – 1936. – 14 липня. – ч. 28. – С. 6.

²² Відповідь на одвертий лист // Новий шлях. – 1936. – 1 вересня. – ч. 35. – С. 8.

²³ Там само.

²⁴ ЦДАВО України – Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 38.

²⁵ Інформація надана інтернет-ресурсом Purchasing Power of Money in the United States [<http://www.measuringworth.com/ppowerus/>].

²⁶ Час. – 1936. – 21 листопада. – ч. 2313. – С. 3.

²⁷ ЦДАВО України – Ф. 3796. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 23.

²⁸ Там само. – Спр. 4. – Арк. 135.

²⁹ ЦДАВО України – Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 62.

³⁰ *Бочковський О. Б.* Б'єрнсон – поневолені народи та українська справа. – Вінніпег, 1939. – 51 с.

³¹ Вразіння з Канади (Розмова з професором Д. Дорошенком про подорож його) // Тризуб – 1938. – ч. 34–35. – С. 16–17.

³² ЦДАВО України – Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 5.